

NOTERT

«Når jeg drikker sprit vil jeg leve et apeliv,/ spise suppe av skoen, gå tvers igjennom veggen,/ og sitte i nysnøen som en brennende busk.»

DIKTET «SPRIT» FRA GYLDENDALS FERSEK
UTGAVE AV BJØRN AAMODTS SAMLEDE
DIKT.

FOTO: GYLDENDAL NORSK FORLAG

FORFATTERBESØK Dobbelt tyrkisk

Denne uken ble det kjent at Aslı Erdoğan, en av Tyrkias fremste intellektuelle og en sterk opposisjonsstemme mot president Erdogans regime, kommer til Litteraturhuset i Oslo 5. november. Samtidig ble neste forfatter ut i prosjektet Future Library, som fra før omfatter forfattere som Margaret Atwood og Sjón annonsert: Elif Shafak, som både er statsviter og en av Tyrkias mest avholdte romanforfattere, vil avlevere sitt fremtidsmanus i Oslo i juni neste år. Her er det bare å kjenne sin besøkestid.

WEINSTEIN-EFFEKTEN

Snusk i litteraturredaksjonen

Etter planen skulle det første nummeret av det amerikanske tidsskriftet Idea, redigert av den svært anerkjente 65 år gamle litteraturkritikeren Leon Wieseltier, utkomme neste uke. Sann blir det imidlertid ikke, leser vi i The New York Times. I kjølvannet av Weinstein-skandalen har nemlig en gruppe kvinner fra Wieseltiers tidligere arbeidsplass, magasinet The New Republic, hvor Wieseltier var litteraturredaktør i 30 år, beskyldt ham for seksuell trakassering. Organisasjonen som skulle finansiere Idea har trukket støtten, og tidsskriftet ser ut til å være dødt for fødselen.

SAKPROSA

En bok med en helt

Ny bok gjør et nødvendig oppryddingsarbeid i historien om undertrykkelsen og diskrimineringen av romfolk i Norge.

Jan Alexander Svoboda Brustad, Lars Lien, Maria Rosvoll, Carl Emil Vogt
ET UØNSKET FOLK. UTVIKLINGEN AV EN «SIGØYNERPOLITIKK» OG UTRYDDELSEN AV NORSKE ROM 1915-1956
253 sider
Cappelen Damm 2017

Bakgrunnen for boken *Et uønsket folk* er at stortingsrepresentant Trine Skei Grande i 2012 etterlyste dokumentasjon på uretten og forfølgelsen av romfolk i Norge. Regjeringen sa seg da villig til å gå inn i saken – hvis romgruppene tok det opp. En kan saktens spørre hvorfor det var nødvendig å stille en slik betingelse, men resultatet var uansett at flere representanter for romorganisasjoner ba om at identiteten til drepte rom ble kartlagt og sidestilt med andre nordmenn som ble drept under krigen.

Henvendelsen førte til at tre forskere ved Holocaust-senteret i Oslo skrev rapporten «Å bli dem kvit», som ble utgitt i Holocaust-senterets skriftserie i 2015. Boken som nå foreligger, er en utvidelse av denne rapporten, der Carl Emil Vogt har kommet til blant forfatterne.

Ender i gasskammeret. Det kan virke paradoksalt at en bok som først og fremst dokumenterer fordommer, uforstand og fremmedfrykt og ender i gasskammeret, kan ha en helt. Ikke desto mindre er det tilfelle, og helten heter Helge Seip (1919–2004), stortingsmann for Venstre og Dagbladet-redaktør som både fra nasjonalforsamlingens talerstol og gjennom lederartikler tok til orde for at den såkalte «sigøynerparagrafen», som uttrykkelig sa at «sigøyner» ikke fikk innreise til Norge, var en skamplett og burde fjernes.

Hans engasjement førte til at sigøynerparagrafen igjen ble diskutert, og i juni 1955 spurte Helge Seip justisminister Jens Christian Hauge hvordan denne paragrafen ble håndhevet av politiet. Historikerne har funnet en hel rekke utkast i Justisdepartementets arkiv til hvordan Seips spørsmål kunne besvares.

Mot strømmen. Det er viktig at Helge Seip trekkes frem. Det viser at det fantes noen som tenkte annerledes. I ettertid er det så lett å slå seg til ro med at tiden og de rådende oppfatningene var sånn, men den som leter, finner nesten alltid fisker som svømmer mot strøm-

men. Slik er det også når det gjelder lo-botomering, steriliseringsloven, holdning til rase- og slektshygien og så videre i en nesten uendelig lang og vond rekke.

Nettopp av den grunn er det dumt at Helge Seip har falt ut av personregisteret, i en ellers så å si lytefri bok som bygger på grundige undersøkelser av arkiver i en rekke land som er holdt i et presist og klart språk uten fakker, sjargong og jåleri.

Det er beundringsverdig hvordan de fire forfatterne har klart å gjøre boken så helstøpt og enhetlig. Også avgrensningen av emnet i ti kapitler som tema for tema redegjør for den norske statens behandling av rom, hovedsakelig fra 1915 til 1956, er egnet til etterfølgelse.

«Sigøynerfritt». 1915 er valgt som startår. Da ble det vedtatt en ny fremmedlov. I denne loven ble ikke sigøynerne nevnt spesielt, men av forarbeidene fremgår det at med «farlige individer» som skulle holdes ute fra landet ble det sikket til russiske jøder og utenlandske omstreifere som «omreisende sigøinertromper og musikanter». Den såkalte sigøynerparagrafen ble først vedtatt i fremmedloven av 1927, da det ble ettertrykkelig presisert at sigøynerne og andre omstreifere som ikke hadde norsk statsborgerrett, skulle nektes adgang til riket. Det var etter at omstreifermissjonen hadde registrert mellom 100 og 150 personer av romfolket i Norge at myndigheten fant det påtrengende nødvendig med en lovbestemmelse rettet mot denne lille gruppen.

Omstreifermissjonen og politietaten hadde ivret for «sigøynerparagrafen» og med den i hånd greide fremmedpolitiet å gjøre Norge «sigøynerfritt» i 1934. Det skjedde ved at de 100–150 sigøynerne som hadde norsk pass, ble nektet innreise når de hadde vært i utlandet.

Til Auschwitz. Innreiseforbudet gjorde at mange rom med norsk statsborgerskap slo seg til i Belgia. I 1940 flyktet de til Frankrike, ble internert i ulike leirer og i 1944 ble 62 norske rom sendt til Auschwitz-Birkenau. Navnelistedokumentasjon av dette er viktig, bare ganske få overlevde.

I 1955 forsøkte rom som hadde hatt norsk statsborgerskap, og som hadde overlevd, å vende tilbake til Norge. De ble avvist på grensen. Da var det Helge Seip, både som stortingspolitiker og

som lederskribent i Dagbladet, tok til orde for at «sigøynerparagrafen» tilhørte fortiden. Rett skal være rett, han var ikke alene om å reagere på politiets handlemåte, også Arbeiderbladet og Verdens Gang reagerte på avvisningen. Forfatterne går ut fra at det var Seip som skrev lederartiklene om saken i Dagbladet, men angir ikke noen bestemt grunn eller kilde for denne antagelsen. I 1954 skrev Dagbladet på lederplass at det ikke gikk an å ha en lov som rettet seg mot en bestemt «rase»: «Det er en tankegang som burde gått i graven med Hitler-tidens Tyskland. Der kom sigøynerne inn under raseforfølgelsene. En del av dem endte også i gasskammerne.»

Det er beundringsverdig hvordan de fire forfatterne har klart å gjøre boken så helstøpt og enhetlig.

Hauges svar. Forfatterne har funnet utkastene til justisminister Hauges svar på Helge Seips spørsmål om på hvilket grunnlag romfølget var nektet innreise til Norge i juli 1955. Følget var ikke avvist fordi de var «sigøynerne», men fordi de var omstreifere og ville gjøre det vanskeligere for omstreifermissjonen å bli kvitt dette ondet. Sosialdepartementet hadde sagt seg enig i denne vurderingen.

Gyldig pass ga heller ikke automatisk rett til innreise hvis det forelå bevis for at personenes livsforsel ikke var ønsket i riket, opplyste Hauge, og det var fullt mulig å nekte innreise hvis en person ikke hadde midler, manglet referanser, arbeidsmuligheter, bolig og/eller ikke kunne språket. Ifølge Hauge var det uproblematisk å avvise «sigøynerne» som omstreifere uten at det var nødvendig å presisere at det dreide seg om «sigøynerne». Det var altså flust med bestemmelser som kunne brukes for å nekte omstreifere innreise. Hauge avsluttet sitt innlegg med å så at «den eneste tilfredsstillende løsning av dette komplekse av regler er nettopp den at sigøynerparagrafen går ut av fremmedloven.»

Innbilte farer. Formelt ble «sigøynerparagrafen» opphevet med fremmedloven av 27. juli 1957. Nå vil det kunne innvendes at lovverket bare reflekterer normer, holdninger og fordommer i befolkningen som hverken kan sikrus på eller

Tips? Innspill? Respons?
Send epost: bok@morgenbladet.no

Sirkusfamilie: Et av de eldste bildene som finnes av rom i Skandinavia, fra cirka 1895. Denne familien kom fra Ungarn og tilbød sirkusforestillinger.
KILDE: DET KONGELIGE BIBLIOTEK I KØBENHAVN.

av ved at Stortinget vedtar eller avskaffer en lov – men troen på at det skulle være slik, forkynnes ikke i denne vellykkede boken. Tvert om illustreres romfolkets historie i Norge med en pedagogisk figur som viser statens harde og uforsonlige politikk overfor denne minoriteten i et mye lengre tidsrom enn sigøynerparagrafen eksisterte, fra 1512 til 1989, da Norsk misjon blant hjemløse

ble avvirket. I ettertid er det nesten uvirkelig at en så liten gruppe mennesker kunne være årsak til så mange innbilte farer og onder. Det er fristende å si at de dårlige egenskapene som ble tilagt rom, var majoritetens projeksjon, og at man ved å kvitte seg med minoriteten forsøkte å rense seg selv.

Espen Søbøye

KOMMENTAR

Hundreårsjubilanten Aasmund Brynildsen var en konservativ tenker og kritiker for vår tid, skriver Bernhard Ellefsen.

For hundre år og to uker siden ble kritikeren og essayisten Aasmund Brynildsen født. Selv om han aldri har vært blant våre mest leste offentlige intellektuelle, har hans særegne kombinasjon av åndelighet, konservatisme, humanisme og antroposofi (som han ble mer skeptisk til med årene) gjort ham til en slags skjult premisseleverandør og kontinuitetsbærer mellom mellomkrigstidens antifascistiske konservatisme og vår tid. Han skrev sine første artikler i tidsskriftet Janus, redigert av poeten Alf Larsen som dessuten var Brynildsens onkel. Gjennom etterkrigstiden var han en hyppig bidragsyter i herværende avis.

I en rekke essaysamlinger fra mellom 1945 og til han døde i 1974 tok Brynildsen for seg dødsstraff, rettsoppkjøret etter krigen, tidens seksuelle «frigjøring» (som han med nærmest tinder-profetisk blikk mente at var en revolusjon som spiste sine barn), kunst og litteratur. Og han skrev med et utsyn vi oftere bør gjør til vårt eget.

Brynildsen ble født samme år som Hamsuns *Markens grøde* ble utgitt, og dermed feirer vi hans hundreårsjubileum samtidig med at vi igjen diskuterer forfatteren han var en slik formidabel leser og kritiker av. At flere av Hamsuns skarpeste og mest kritiske lesere var å finne i den konservative leiren, kan kanskje fremstå som noe overraskende i dag. Men på samme måte som Alf Larsen møtte Brynildsen litteraturen med et klart ønske om å holde den ansvarlig, myndiggjøre den, og ikke minst med en kompromissløs humanisme. Boken *Svermeren og hans demon* (senest gjenutgitt i 2009) er en av de beste Hamsun-lesningene jeg kjenner.

For Brynildsen hang forestillingen om at man kunne skille «genial diktning» fra «grunn tenkning» – altså skille formen fra innholdet, slik mange har forsøkt å gjøre med Hamsun i den hensikt å redde verkene hans fra politikken – sammen med et stadig mer materialistisk verdensbilde:

«Kunstens flukt fra tanken var en konsekvens av tankens lenking til det kvantitative og rasjonelle i virkelighetsbildet.» Og for Brynildsen var en slik flukt utålelig. Poesien og litteraturen er jo tenkning.

Derfor fremsto all akrobatikken omkring geniet og nazisten Hamsun absurd for Brynildsen: «Så utrolig forekom det altså folket at den store dikter virkelig for ramme alvor kunne mene det han alltid hadde skrevet, at man fant det sikrest å mentalundersøke ham.»

Å innlede essayer med spørsmål av typen «Har mennesket overhodet noen eksistensberettigelse?» forteller om et solid intellektuelt ambisjonsnivå. Ambisjonene innfris i mange av Brynildsens tekster. For oss 2017-lesere utgjør konservatismen hans et radikalt angrep på den tenkemåten som har drevet oss til randen av økologisk og politisk kollaps. Men i motsetning til Hamsun gjorde ikke Brynildsen «kvalme ved verden, tiden og menneskene til sin inspirasjonskilde».

Når vår tids fremste moral- filosof – amerikaneren Peter Singer, som i disse dager besøker Norge – hevder at ideen om menneskeverd er «farlig» og representerer en «artssjåvinisme» (for eksempel i Klassekampen, 23. oktober), er det lett å tenke at «tankens lenking til det kvantitative og rasjonelle i virkelighetsbildet» har gått lenger enn Brynildsen kunne forestille seg. I essayet «Medmenneske» (1967) får han – sé å si på forhånd – sagt hva har mener om Singer og hans meningsfeller: «Det er få jeg er sé redd for som de der får det meé å rynke på nesen til tidens tale om medmenneskelighet.» Den redselen var ikke lammende for Brynildsen, men derimot drivkraften bak tre tiår med essayistikk og litteraturkritikk til forsvar for mennesket.

BERNHARD ELLEFSSEN
Kritiker i Morgenbladet
bok@morgenbladet.no

